

Literární soutěž UP: Zajímavě psát je možné i o vědě

Poezie, povídky a nově i populárně-vědecké eseje. Univerzita Palackého ocenila vítěze 32. ročníku Studentské literární soutěže UP, jejíž výsledky byly slavnostně vyhlášeny během Olomouckého majálesu. Soutěž letos přinesla nejen vysoký počet přihlášených, ale také novou kategorii, která propojila literaturu s popularizací vědy.

Soutěž patří k tradičním univerzitním projektům podporujícím kreativitu a autorské psaní napříč obory. Do letošního ročníku se přihlásili studenti a studentky ze všech fakult UP, kteří mohli své texty zaslat do kategorií poezie, povídka a nově také populárně-vědecká esej. Právě nová kategorie rozšířila soutěž o formát, který propojuje literární tvorbu s odbornými tématy a jejich srozumitelným předáváním

širší veřejnosti. „Studentská literární soutěž každoročně potvrzuje, že na univerzitě vzniká řada mimořádně zajímavých textů a autorských hlasů. Vedle literární kvality nás letos těší také úspěšné rozšíření soutěže o populárně-vědecký formát, který ukázal, že i odborná témata lze zpracovat kreativně a čtivě,“ uvedl Aleš Prstek, ředitel Vydavatelství Univerzity Palackého, které soutěž ve spolupráci s dalšími univerzitními pracovišti připravilo.

Magazín Žurnál UP vždy nabízí čtenářům ukázky zajímavých studentských prací. A protože je novinkou letošního ročníku populárně-vědecká esej, právě jednu z nich si můžete přečíst. Její autorka Doubravka Kolářková z filozofické fakulty za ni dostala čestné uznání.

VÝSLEDKY SOUTĚŽE

POEZIE

- 1. místo Magdaléna Ordeltová, FF
- 2. místo Jiří Dvořák, PŘF
- 3. místo Marína Štefáníková, PŘF

POVÍDKA

- 1. místo Daniel Háek, FF
- 2. místo Sarah Hermanová, PŘF
- 3. místo Katrin Unarová, FF

ESEJ

- 1. místo Magdaléna Ordeltová, FF
- 2. místo Ningxin Han, PF
- 3. místo Martin Valenta, PŘF

ČESTNÉ UZNÁNÍ
ZA POPULÁRNĚ-VĚDECKOU ESEJ

Život není fér. Ale pro koho vlastně?

Doubravka Kolářková

Každý rok co rok, když se při prvních náznacích jara začnou dvorit ptáci, rozehrávají krajinu různými druhy zpěvu. Někteří zakončují své písně poklesnutím táhnoucí se melodie, jiní zase rychlým a vysokým štěbetáním. Jeden rok, jeden březen, však ticho po zimě plyne dál. Zpěv nepřichází, nemá odkud. Není ptáků. Začíná tiché jaro.

Podle hlasu ptáků, kteří vyhubením skutečně utichli, pojmenovala Rachel Carsonová svou knihu, která obletěla svět. V Tichém jaře, které vydala před více než padesáti lety, upozornila, že pokud se lidé nezačnou starat o svůj vliv na přírodu, povedou k záhubě nejen ji, ale i sami sebe.

Jak už to ale bývá, varovná slova křičící ze stránek knihy se mnozí snažili umlčet. „Hysterická žena“, tvrdily průmyslové podniky. Těžko říct, jestli Rachel Carsonová umírající nedlouho poté tušila, že právě Tiché jaro se stane praporem v začínajícím boji o staleté kmeny stromů, nejmenší druhy živočichů, pitnou vodu, čistý vzduch nebo bezpečnou práci, který dnes vedeme možná víc než kdy dřív.

Důvodem, proč je tato kniha významným milníkem v našem vnímání vztahu k přírodě, je skutečnost, že poukazuje na nejen

problém, jež se k využívání životního prostředí váže. Odpovídá totiž také na otázku, na koho skutečně dopadají důsledky zdevastované krajiny, znečištěných vod a chemií nasáklé půdy. Popisuje nespravedlivou realitu.

Když jsem Tiché jaro četla poprvé, překvapil mě můj samotný údiv. Jedna z prvních publikací na tohle téma – a vznikla až v minulém století. Říkala jsem si, jak to nemohlo nikoho napadnout dříve? Z pera Carsonové vypadalo vše logicky a jasně.

Ale odpověď na otázku se rychle stala uvědoměním si vlastní povrchnosti. Ani mě tyto myšlenky zrovna nepřicházely na mysl, dokud jsem na ně nezačala narážet v knihách. A pojmenovat koncept nerovných dopadů devastace životního prostředí nenapadlo ani samotnou Carsonovou. A dokonce ani nikoho dalšího ještě celou dekádu, dokud nepřišel sociolog Robert Bullard, otec environmentální spravedlnosti.

Od jejich dob však uplynul už nějaký ten pátek a světem pohly mnohé kampaně a environmentální politiky, které vystřídaly zavedené způsoby minulého století. Má tedy cenu se zabývat tímto přes padesát let starým konceptem i dnes? Věci se přece změnily, nebo ne?

Kdo je farmář a kdo ne

Jeden z příběhů, který Rachel Carsonová ve své knize vypráví, se věnuje dělníkům v San Joaquin Valley, kteří zasévali bavlnu. Po práci totiž někteří z nich onemocněli a začali umírat. To stejné se přihodilo i sběračům pomerančů v Riverside, krávám farmářů z Massachusetts a mnohým dalším.

Dnes mimo jiné i díky Carsonové víme, že lidé a zvířata tehdy otrávil chemické látky označované jako DDT, které tehdejší průmysl využíval na hubení hmyzu, jež napadal americkou úrodu. O smrtelném nebezpečí těchto látek farmáři nevěděli a mohlo by se zdát, že o něm tehdy nevěděl nikdo.

Tak to ale ve skutečnosti nebylo.

Díky vědeckým výzkumům věděla o možném nebezpečí americká vláda stejně jako chemický a zemědělský průmysl, a dokonce i zdravotnické úřady. A právě tím se staly z příběhů příklady environmentální nespravedlnosti – lidé nemohli pracovat za bezpečných podmínek, o to spíš, když o riziku ani nevěděli. Malá skupina farmářů si odnesla svůj výdělek, za který někteří zaplatili smrtelnou daň, a z vypěstované úrody profitoval daleko od rizik zbytek společnosti. Ze všech nejvíce pak právě zmíněný průmysl.

A jestli si myslíte, že jsme se za posledních padesát let posunuli a dnes už se jedná jen o okrajové případy, mýlíte se.

Z globálního pohledu je Bangladéš, jenž se umístil na zadních příčkách producentů emisí oxidu uhličitého na obyvatele, jednou z nejohroženějších zemí klimatickou krizí, kterou tento plyn přizívuje. Prakticky to znamená, že kvůli zvyšování teploty se mění sezóna dešťů nebo tlak vzduchu, což zvyšuje riziko povodní i delších období sucha. Ohroženi jsou také domorodí obyvatelé Brazílie těžbou zlata, která jim tráví řeky rtutí, zabíjí zdroje obživy a kvůli které se kácí amazonský prales. Těžba tentokrát zlata černého, tedy ropy, pravidelně ohrožuje obyvatele a celé ekosystémy delty Nigeru. Zdejší úniky devastují snad vše kolem – a za posledních dvacet let jich bylo více než 8 tisíc.

A to je jen naprostý zlomek případů.

Jakou roli ale hrajeme my, obyvatelé střední Evropy? Jsme farmáři nebo průmyslové společnosti?

Pravda je taková, že z celosvětového hlediska jsme v našem příkladu spíš v roli průmyslových společností. Žijeme na globálním severu, který je zodpovědný za 92 % emisí na světě, jich však za tyto dopady platí více než my – delšími vedry a větším znečištěním ovzduší. Velké společnosti sídlící na severu profitují z průmyslové činnosti na jihu, kde jejich aktivity negativně dopadají na místní obyvatele. Více než polovina environmentálních konfliktů, které se společnostmi souvisí, se odehrává právě tam.

Sever se tak stává důležitým hybatelem environmentální nespravedlnosti. Naše poptávka a kultura, kterou jsme společně vytvořili, rozdmýchává složitý kolovrat spotřeby, který se postupně čím dál tím rychleji otáčí. Můžeme (a měli bychom) vinit velké společnosti, které se za vidinou zisku snaží vyprodukovat více a rychleji a jsou ochotny sáhnout i po nebezpečných způsobech. Nesmíme však zapomínat, že by jim nepramenil užitek, kdyby neexistoval trh, kde by své produkty úspěšně prodávaly.

Pokud jsme však v pomyslné roli průmyslových společností a není ohroženo naše zdraví ani bezpečí, proč se zabývat environmentální spravedlností? Život přeci nikdy není pro všechny fér.

Než vám na otázku odpovím, je důležité říct, že to, zda jsme farmáři, nebo průmyslové společnosti, není tak úplně jednoznačné. Proto je dobré se podívat i na druhou stranu.

Kdo těží, netěží

Možná jste před nějakou dobou zaznamenali, že u nás skončila těžba uhlí po neuvěřitelných 250 letech, a to uzavřením posledního ostravsko-karvinského dolu. Někoho daná zpráva úplně minula, někdo se ji pravděpodobně jen rozhodl ignorovat, ale pro některé z nás byla zásadním symbolem, který ukončil jednu důležitou éru. (To, v jaké době se tří skupin jste se poznali, možná vypovídá něco o tom, jak moc jste se setkali s environmentální nespravedlností dosud.)

Jeden z vedlejších problémů těžby a spalování uhlí na Ostravsku bylo totiž značné zhoršení kvality vzduchu. Ještě i já si pamatuji takzvané „smogové prázdniny“, které školy vyhlásily kvůli tak špinavému vzduchu, že v rámci zachování zdraví raději pozastavily dětem vzdělání. To všechno se přitom dělo i několik let poté, co už šel uhelný průmysl k útlumu.

Z produktů vytěžených nebo vyrobených na Ostravsku, které zaplatilo zdravotními problémy a omezením vzdělání, vytěžili i jiní obyvatelé (ale i majitelé dolů), jež byli dostatečně daleko od negativních dopadů. My, děti na východu republiky, jsme s tím nemohly udělat vůbec nic – neměly jsme na výběr stejně jako mnohé další skupiny, které v dnešním světě žijí v nesrovnatelně horších podmínkách.

Mohla bych vás přemlouvat, abyste byli empatičtí vůči ostatním lidem, což je samozřejmě jeden z důležitých faktorů environmentální spravedlnosti. Pravdou ale je, že nevím, pro kolik z vás, kteří by si upřímně sáhli do svědomí, by byl tento argument dostatečně silný a přesvědčivý. Situace je však taková, že empatii možná budete někdy potřebovat i vy samotní.

Takže je vlastně jedno, z jakého pohledu se na to díváme – zda jsme farmáři, nebo průmyslové společnosti. To, že jsme dnes na jedné straně, totiž neznamená, že my nebo naše děti v budoucnu nebudou na té druhé.

Rozdíl mezi koněm a koněm

Kromě toho, že se environmentální nespravedlnost objevuje mezi lidmi, existuje ještě v jedné oblasti, kde máme také své slovo. V pozici farmářů totiž mohou být i zvířata. A asi už jste uhadli správně, že v takovém případě to drtivou většinu lidí hází opět na druhou stranu vah průmyslových společností.

Na rozdíl od lidského světa, jehož členové se dělí na znevýhodněnou a zvýhodněnou skupinu, které se dopad v první fázi vlastně nijak negativně nedotýká, zvířata spadají téměř vždy do té první. Nerovné rozdělení environmentálních dopadů lidského vlivu můžeme vidět na příkladu porovnání hospodářských, zájmových a volně žijících zvířat. Jedna skupina je ohrožena kácením lesů, druhá šlechtěním a třetí nehumánními podmínkami, ve kterých jsou nuceni žít. Každá je ohrožena v jiné míře, jinými faktory a samy o sobě nemají na výběr, stejně jako farmáři. Zvířata se svým stavem však mohou dělat ještě méně než lidé.

A o to víc jde vidět vliv naší společnosti, která vykonstruovala podobu jejich života. Nespravedlivé environmentální dopady jsou tak mezi zvířaty samotnými, ale i mezi zvířaty a lidmi. Zvířata jsou vůči sobě nerovná, vůči lidem jsou však ještě nerovnější.

Pokud by chtěl někdo z čtenářů oponovat proti sociálnímu rámování podoby života zvířat a argumentovat často oblíbenou „přirozeností“, dám vám hádanku. Víte, jaký je v českém právu rozdíl mezi koněm a koněm?

Z přirozeného pohledu žádný. Oba koně jsou zvířata stejného druhu a věřím, že by se (snad) většina z nás shodla, že si zaslouží stejnou míru péče, respektu i empatie. Žádnému koni není přirozené, když ho někdo švihá bičem po zadku, zatímco má v tla-

mě zaryté udidlo. To vše je lidský vynález. Stejně tak jako lidské právo.

A to mezi nimi rozdíl dělá. Podle toho, zda koně chováme jako hospodářské, nebo zájmové zvíře, se k nim můžeme legálně chovat jinak. Zákon na ochranu zvířat proti týrání je sice obecně platný pro oba, ale jinak je nahlíženo, jednáno a jiné chování je legálně tolerováno u koně a koně.

Obecně je v moderní společnosti celosvětový trend, že hospodářská zvířata chráníme méně než ta zájmová, což můžeme vidět i na dalších příkladech. Kdybyste přivázali na celý život psa na řetěz, stříhali štěňátkům uši nebo je do jednoho dne odtrhli od matky, požene vás dnešní právní stát možná i do vězení (což je dobře) a zcela jistě se nad vámi bude pohoršovat celá společnost (opět dobře). To, že se to ale běžně děje ve velkochovech hospodářských krav a zákon to povoluje jako vazné ustájení, odrohování telat nebo odebrání mláďete zpravidla do 24 hodin po porodu, už mnoho lidí rádo zapomeně, když si mohou koupit litr mléka ve slevě za 12,90.

Proč si tedy zvířata nezaslouží férové zacházení nejen jako dva příslušníci stejného druhu, ale také jako součást světa, do kterého spadáme i my, lidé? Možná právě na tyto věci může koncept environmentální spravedlnosti upozornit dnes. Možná je může pomoci i napravit, abychom vytvořili spravedlivější svět nejen mezi lidmi, ale také mezi všemi živými tvory.

Co je důležité, ale neexistuje to

Příklad zvířat je významný ještě z jiného důvodu. Zmínila jsem první fázi environmentální nerovnosti. Existuje ale i druhá, která by se v angličtině dala označit jako environmental blowback, tedy environmentální zpětný ráz. Tento mizivě rozšířený pojem odkazuje na snad nejpřirozenější nástroj spravedlnosti, který svět má. Přírodní zákon, který nakonec ovlivní i ty, kteří jsou nejdřív na úkor ostatních ve výhodě čistého prostředí, dostatku jídla a bezpečné práce.

Zjednodušeně řečeno to vypadá asi tak, že se příroda v určité chvíli prostě otočí a spravedlivě nás kopne do zadku, pokud nebudeme mít empatii vůči ostatním bytostem a přírodě kolem nás, když jsme v roli průmyslových společností. Nikdo totiž nevíme kdy, kde a v jaké formě se narodíme.

Na závěr však musím uvést na pravou míru ještě jednu věc, aby byla má slova pochopena správně: svět není černobílý. Všichni nejsme pouze a jen farmáři nebo průmyslové společnosti, dobří nebo zlí, věci jsou zpravidla až moc komplikované. Ale všichni do tohoto světa nějak zapadáme a ovlivňujeme ho. Stejně tak, jako mu můžeme škodit, můžeme ho i zlepšovat.

Environmentální nespravedlnost tady byla i předtím, než ji Carsonová popsala ve své knize a Bullard pojmenoval, a stejně tak je tu i dnes. Právě proto bychom se jí měli zabývat.

Navíc tady i vždycky bude. Život je nefér. Vždy bude voda někde čistější, někde víc požárů nebo méně nerostných surovin. Důležité je ale mít hranice, spravedlivé hranice, za které se rozhodneme nejit. A ty současné očividně nestačí.

Svět se od dob Carsonové a Bullarda sice změnil, ale ne tak moc, abychom ho dnes mohli nazývat spravedlivým. A pravděpodobně tomu tak ani nikdy nebude. Právě proto je však důležité ho poznávat, zjišťovat, jak funguje, co se v něm děje, pojmenovávat jednotlivé jevy a zejména pak ty, které můžeme ovlivnit.

Třeba si pak uvědomíme, že takový svět nechceme. Že chceme, aby lidé nehladověli, zvířata netrpěla, příroda se nedevastovala, abychom na jaře i za sto let mohli slyšet zpěv ptáků a aby svět, který možná nemůže být úplně fér, byl alespoň o něco férovější.

Slavnostní vyhlášení vítězů proběhlo 6. května v rámci programu Olomouckého majálesu UP. Autoři nejlepších prací si odnesli finanční ocenění a možnost publikace svých textů na webu soutěže (v případě poezie a povídky) a ve vybraných médiích (v případě esejí).

